

GÖTEBORGS UNIVERSITET
LITTERATUR, IDÉHISTORIA OCH RELIGION

Klingner för Masthugget

Folkkyrkotankens roll för utvecklingen i Masthugget under 1904–1936

Klingner and his work for Masthugget

The role of the ideas of the folk church for the development in Masthugget
during 1904 through 1936

Ann-Cathrine Kroon Sahlin

Termin: HT 2013

Kurs: RKT235 Teologi, examensarbete 15 hp

Nivå: Magister, avancerad nivå

Handledare: Bertil Nilsson

Abstract

The early 20th century saw the Church of Sweden (Svenska kyrkan) come under threat from the modernization of the Swedish society. As a reaction to this and a way to secure the survival of the church a number theologians came up with a theological framework for the folk church (folkkyrkotanken).

The parish of Masthugget was one of the poorest in the entire diocese of Gothenburg in the beginning of the 20th century. This is where Gottfrid Klingner came to serve first as a pastor and later as the vicar for more than 30 years. In which way did his view on the church affect life for the inhabitants in his parish and how were his actions affected by the framework for the folk church? This paper shows that the practice of Klingner in Masthugget can be linked to many of the ideas associated to the folk church concept.

Key words: Folk church, Klingner, Masthugget, Luther, Church of Sweden

Innehållsförteckning

1 Del I.....	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte	6
1.3 Frågeställning	6
1.4 Metod och struktur	6
1.5 Avgränsningar	7
1.6 Tidigare forskning	8
2 Del II	9
2.1 Klingners livshistoria	9
2.1.1 Uppväxt och utbildning	9
2.1.2 Arbetet i Masthuggets församlingshydda 1904-1914	13
2.1.3 Klingner och barnen	13
2.1.4 Klingner och skolpojkar	14
2.1.5 Klingner och studenterna	16
2.1.6 Klingner och sjöfolk	16
2.1.7 Klingner inför nöden och fattigdomen	17
2.1.8 Klingner och omvärlden	20
2.1.9 Slutord om Klingner	21
2.2 Masthugget och Majorna	23
2.3 Kyrkosyn hos Luther	25
2.4 Folkkyrkotanken växer fram i Svenska kyrkan	29
2.4.1 Einar Billing	31
2.4.2 J A Eklund	32
2.4.3 Manfred Björkquist	33
3 Del III	35
3.1 Diskussion	35
3.1.1 Klingner och Billing	35
3.1.2 Klingner och Eklund	37

3.1.3 Klingner och Björkquist	37
3.1.4 Klingners verk jämfört med Luthersk kyrkosyn	39
3.1.5 Klingner och de sociala strukturerna.....	42
3.2 Slutdiskussion.....	45
3.3 Vidare forskning.....	46
4 Käll- och litteraturförteckning.....	47

1 Del I

1.1 Bakgrund

Under 100 års tid har Masthuggskyrkan tronat över Göteborg som ett av stadens mest tydliga landmärken, inte minst för alla de som under dessa år anlöpt Göteborg till den livaktiga hamnen. Kyrkan sedd som en byggnad har stått oförändrad under sin livstid, men den övriga staden, särskilt den omgivande stadsdelen Masthugget har genomgått stora förändringar och förbättringar till att idag vara en helt integrerad del som inte skiljer sig markant från övriga stadsdelar i den centrala staden, vilket inte var fallet för 100 år. Masthugget var då en av Göteborgs allra fattigaste församlingar och livet för människorna här var många gånger svårt. Hit kom Gottfrid Klingner 1904, och han blev kvar i församlingen resten av sitt liv. Den transformation av stadsdelen som påbörjades under hans 30 år i församlingen kan inte förklaras med enskilda faktorer. Snarare handlar det om att försöka se större samband ur ett tvärvetenskapligt perspektiv mellan teologi, kyrkohistoria och lokalhistoria och hur de kan tänkas ha inbördes påverkat varandra.

Frågeställningar som var relevanta för hundra år sedan är aktuella ännu idag rörande hur Svenska kyrkan ska vara till för alla människor för att kunna kalla sig en äkta folkkyrka. Även om mycket är förändrat så kan det vara fruktsamt att förstå nutiden utifrån historien och ömsesidigt förstå historien utifrån nutiden. Ett tydligt drag som förenar kyrkan idag med kyrkan för 100 år sedan är hur den genomgår en marginalisering, även om man idag har hunnit vänja sig vid marginaliseringsprocessen som har pågått gradvis sedan dess.

När folkkyrkorörelsen växte fram fanns det en oro hos många präster att de tillhörde den sista generationen av präster som skulle verka, då kyrkan kom under press från flera håll. Gudstjänstbesökande i hela landet sjönk hastigt. Moderniseringen av samhället skulle leda till att människan inte längre skulle behöva kyrkan och religionen, och kyrkan ansågs till och med vara ett rent hinder för moderniseringen. Folkkyrkotanken kommer fram som en reaktion på hotbilden mot kyrkans existens för att hitta en väg mot framtiden.

1.2 Syfte

Syftet med denna uppsats är att studera hur Gottfrid Klingner och Masthuggskyrkan har verkat praktiskt ute bland folket under den snabba moderniseringen av det svenska samhället och parallellt med detta också av Svenska kyrkan. I samband med detta växer också folkkyrkotanken fram hos en rad svenska teologer, och jag vill undersöka på vilket sätt dessa olika tankar om vad kyrkan borde vara kan spåras i verksamheten som praktiskt bedrivits i Masthugget under de första decennierna av 1900-talet.

1.3 Frågeställning

Vilken kyrkosyn tillämpar Gottfrid Klingner under sitt arbete som präst i Masthugget, Göteborg 1904-1936? På vilket sätt fick folkkyrkotanken genomslag i Klingners pastorala gärning? Hur påverkade detta den lokala samhällsutvecklingen i Masthugget under 1904-1936?

1.4 Metod och struktur

Min metod för att analysera frågeställningen kan delas upp i en deskriptiv del (del II) där jag utifrån källorna beskriver Klingners livsverk, den fysiska och socioekonomiska miljön i Masthugget och Majorna i början av 1900-talet, folkkyrkorörelsens historiska bakgrund samt hur Svenska kyrkan moderniserades, kyrkosynen hos de mest framträdande företrädarna för folkkyrkorörelsen samt kyrkosynen hos Martin Luther. Material till detta har hämtats från både primär- och sekundärkällor.

Beskrivningarna av Klingners verk är till vissa delar kronologiska och i andra delar tematiska.

I del III analyserar jag vilka teman som finns i beskrivningen folkkyrkorörelsens och Luthers kyrkosyner för att se vilka av dessa teman som medvetet eller omedvetet varit drivande för Klingner i hans gärning i Masthugget. Vidare sätts Klingners gärning i kontexten av utvecklingen av samhället och kyrkan som skedde under åren som han var verksam för att ge en mer mångfacetterad bild av hur vardagslivet såg ut och hur sekulär och kyrklig utveckling under 1900-talets början ömsesidigt påverkade varandra.

1.5 Avgränsningar

Uppsatsen avhandlar huvudsakligen Masthugget under åren 1904-1936 då Gottfrid Klingner verkade i Masthuggskyrkan. Dock sätts allting i relation till längre skeenden under längre tid innan och efter denna period, men också ändringar över större geografiskt område. Fokus ligger dock på det lokala och betydelsen för vanliga människor i deras vardag som den såg ut. När det gäller beskrivningen av Klingner omfattar den hela hans liv från 1871 till hans död 1936.

Folkkyrkotankens beskrivs i huvudsak från framväxten runt sekelskiftet och de första decennierna av 1900-talet. Det offentliga startdatumet anges till det första studentmötet i Huskvarna 1907 men tankeprocessen som leder fram dit har påbörjats i slutet av det förra seklet.

Genusfrågor lämnas helt och hållet, utom i det att de könsroller som rådde vid tiden som skildras i uppsatsen återges, men det problematiseras inte om genus har någon roll i för frågeställningen. Det går att konstatera att könsrollerna för 100 år sedan skiljer sig från könsrollerna idag, men kvinnans roll har börjat sin omvandling till dagens situation genom att ta plats på arbetsmarknaden, men var ännu inte etablerad som idag.

Jag begränsar beskrivningarna av kyrkosyner som jag beskriver till Martin Luther, samt de nyckelpersoner som jag har identifierat för folkkyrkorörelsen: Einar Billing, J A Eklund samt Manfred Björkkvist.

1.6 Tidigare forskning

Landgren (2013) gör en omfattande genomgång om vad folkkyrkotanken har inneburit och på vilka arenor som kyrkan spelar i idag, och denna genomgång är en utgångspunkt för att sätta Klingners gärning i en större kontext hur det kan ha bidragit till utvecklingen som har skett fram till idag. Utgångspunkten för Landgren är hur mission kan bedrivas av en folkkyrka och det perspektivet kan också anläggas på Klingners gärning, men även andra perspektiv som till exempel folkbildning kan anläggas.

Thidevall (2000, 2003) har forskat om och skrivit flera böcker om hur folkkyrkorörelsen växte fram och hur den bidrog till en reform av hur Svenska kyrkan organiserar sig, samt hur kyrkan anpassat sig på bruksorter där stora omvälvningar skett i och med moderniseringen av samhället.

Vad gäller Martin Luther och den teologi som han lämnat efter sig så finns det mycket material att hämta. Grane (1967), Hägglund (1969), Aurelius (1995), Öberg (1991) och Hegstad (2009) har jag använt mig av här för att beskriva kyrkosyn och i viss mån även människosyn som är de aspekter av Luthers teologi som är relevanta för min uppsats.

Brink (1981) beskriver vardagslivet hos vanliga familjer i Masthugget och Majorna på 1900-talets början från ett sekulärt etnologiskt perspektiv och det ger en lokal kontext i vilken Masthuggets församling verkade, men har inte alls med något om kyrkans eventuella inflytande i människors liv. Han beskriver de omdaningar som lokalsamhället genomgick under de år som Klingner verkar.

Ideström (2012) har i sin bok sammanfattat det aktuella forskningsläget runt folkkyrkotanken och de utmaningar som den nu möter.

Wieselgren (1936) har samlat ett antal artiklar av olika författare som beskriver Klingners liv kronologiskt och tematiskt utifrån sina personliga minnesbilder. Boken är utgiven som en minnesbok för att hedra Klingner efter hans död, och söker därmed inte att kritiskt granska eller problematisera hans gärning. Den ger ändå en varierad bild från de olika skribenterna om hans gärningar och är den mest kompletta levnadsteckning som finns om Klingner och tiden i Masthugget som är uppsatsens främsta fokus.

2 Del II

2.1 *Klingners livshistoria*

2.1.1 *Uppväxt och utbildning*

Gottfrid Klingner var bondson och äldst i barnaskaran om tre söner och tre döttrar. Hans uppväxt på den västgötska landsbygden i Dimbo församling präglades av fattigdom som var så pass svår att såväl skolgång som kyrkobesök många gånger hotades av bristen på kläder lämpliga för dessa ändamål. De ekonomiska besvären till trots visade det sig tidigt att Klingner hade ett mycket gott läshuvud som väckte uppmärksamhet hos lärare och präster i hans omgivning, och tidigt väcktes hans längtan att söka prästkallet trots att familjens knapra ekonomiska förutsättningar måste ha gjort en sådan dröm till något svåruppnåeligt. (Öman 1936, 9-12).

Han var redan under folkskola och konfirmation noggrann och flitig och inte sällan den i klassen som fick stötta klasskamrater som hade svårt att hänga med. Hemläsningen skötte Klingner utmärkt utan att behöva någon vidare uppmaning. Dagsverkena på fälten var aldrig något som tilltalade Klingner, och även om han inte hördes klaga öppet över jobbet ute på fälten med att köra hästar eller plocka potatis stod det klart att det aldrig var kroppsarbete som lockade för Klingner, utan redan så här tidigt hade som sagt hans längtan till att bli präst väckts. Hur denna längtan efter prästkallet hade väckts är inte klart men det ligger nära till hands att tro att han fick inspiration från två präster som verkade som kyrkoherdar i Dimbo församling. Först P. O. Landén som var en skicklig predikant som lockade åhörare även från grannsocknarna till sin kyrka, och efter honom Samuel Melin som likaledes var en omtyckt och skicklig predikant av evangeliet. Det beskrivs att dessa män mycket väl kan ha utgjort en förebild för framtiden då uppslutningen runt kyrkan i hembygden var god, och den allmänna uppfattningen var att prästbanan var ett bra yrke att satsa på för den som kände detta kallet, och det fanns flera exempel på mindre bemedlade pojkar som trotsade dåliga ekonomiska förutsättningar och uppfyllde drömmen att bli präst. (Öman 1936, 12-13).

Trots att goda exempel fanns ville Klingners far inte godkänna tanken på att Klingner skulle studera till präst då en sådan utbildning skulle vara allt för lång och kostsam för att vara

genomförbar, och istället tyckte fadern att Klingner skulle söka in på seminarium år 1889 i Göteborg. Seminariet ville inte anta Klingner, med hänvisning till hans bristande sångröst. Denna motgång tog förstås hårt, men Klingner tog det som ett tecken från Gud att han skulle satsa på en studentexamen som sedan skulle kunna leda fram till universitetet och präststudier där. För kunna gå på läroverket gick Klingner under ett år på privatskola i Tidaholm, som genomfördes med viss ekonomisk hjälp från skolkamraterna, där han skulle inhämta nödvändiga förkunskaper för de kommande studierna vid läroverket. (Öman 1936, 14-16).

Kommande höst sökte Klingner in vid Skara högre allmänna läroverk, där han tack vare sin flit mottogs i femte klassen även om han egentligen saknade tillräckliga kunskaper för detta, något som Klingner skulle komma att känna av då flera av ämnena, exempelvis Euklides geometri, beredde honom stora problem. Den sociala och ekonomiska situationen löstes genom att så kallade matdagar ordnades. Detta innebar att Klingner välkomnades hem till olika hjälpsamma familjer att äta veckans alla dagar, och enligt Öman (1936) så var viljan att hjälpa var så pass stor att det gick åtta matdagar på varje vecka. Hyran för hans rum betalades genom att Klingner undervisade och genom bidrag från hemmet där fadern men även syskonen sparade från sina knappa inkomster för att bereda Klingner chansen till en studentexamen. (Öman 1936, 16-17).

Våren år 1895 hade Klingner nått fram till slutproven inför studentexamen. Detta innebar för Klingner ännu en svår motgång då han på den muntliga delen kuggades. Detta möjligen till följd av att han ägnat så mycket tid till att ge lektioner att han inte haft tillräcklig tid för sina egna studier. Motgången gjorde att han den följande sommaren bodde i Åsle prästgård som låg på andra sidan Gerumsberget från Klingners hem. Vid jultiden fick Klingner en ny chans och passerade denna gång examen och kunde äntligen bege sig hem med studentmössan där han möttes av en överlycklig familj. (Öman 1936, 17).

Studentexamen var nu avlagd utan annan skuld än den av tacksamhet mot det stora antal välgörare som berett honom möjligheten till en utbildning som han på egen hand svårligen skulle ha kunnat ha genomgå, och som det sägs ”en ljusnande framtid var hans” (Öman 1936, 17).

De kyrkliga förebilderna under Klingners uppväxtår i Dimbo församling hade väckelsen med sig i sitt förkunnande och hade en tydlig läggning åt det lågkyrkliga hållet. Detta bidrog troligen till att forma de ideal som Klingner skulle fortsätta att utveckla när han reste till Uppsala för

teologistudier. I Uppsala hamnade Klingner i kretsarna där folkkyrkotanken skulle komma att växa fram omkring ett decennium efter att Klingner avslutat sina studier. (Fremling 1936, 18).

En lärare som kom att få en speciell relation till Klingner förutom rörande lärandet var Waldemar Rudin, som var professor i Nya testamentets exegetik. Rudin upplät utan kostnad rum i sin bostad åt två teologistudenter, varav Klingner fick det ena. Professor Rudin var inte någon forskare utan vill framför allt utbilda präster till att praktiskt kunna predika Guds ord. Han var innerligt och djupt religiös, och han hade en övertygelse att teologen finner sin kraft ur en inlevelse i skrifterna. Rudin var ytterst anspråkslös och försökte alltid att överföra detta karaktärsdrag till sina elever. Hans anspråkslöshet gränsade närmast till askes. (Fremling 1936, 18-19).

En annan av Klingners lärare på universitetet var J A Eklund (som beskrivs mer längre fram i uppsatsen). Enligt Fremling (1936) så tros Eklund ha starkt influerat Klingner som en viktig förebild för hur han senare kom att forma sin prästgärning, på ett handgripligt och pastoralt sätt när det gällde församlingsarbete och metoder för att predika. Eklunds idé var att prästen inte ska för mycket fångad av att hela världen är hans församling. Församlingen där en präst skall verka är geografiskt begränsad och det är främst i denna begränsade del av hela världen som prästen har sin uppgift. Av Eklund lärde Klingner att inom sin församling skulle prästen verka för att ge nytt liv åt församlingen genom att främja kultur, skolarbete, nykterhet och att på bästa sätt hjälpa människor som hade behov eller led av sjukdom. (Fremling 1936, 20).

Dessa två var förstås långt ifrån de enda med inflytande på Klingner, och det kan nämnas att även Einar Billing läste och verkade i miljön runt universitetet i Uppsala och det teologiska samtalet. (Landgren 2013, 14). Det finns många fler senare kända och inflytelserika namn om man går igenom studentkatalogen från dessa år men de som nämnts hade särskild vikt i relation till folkkyrkorörelsen och till Klingner. (Fremling 1936, 20).

Vidare värt att notera från Fremlings (1936) beskrivningar av Klingner är att Klingner inte ville ta extrema ståndpunkter i några frågor. Detta för att han inte senare skulle behöva känna sig tvungen att byta åsikt på grund av insikter som han gjort efter längre övervägande. Detta exemplifieras med hans val att engagera sig i Studenternas nykterhetsförbund, som hade en viss tolerans för ”ett måttligt bruk av jästa drycker”, framför Studenternas helnykterhetsförbund, som krävde ”fullständig avhållsamhet” från alla berusande drycker. Måttfullhet och tolerans är väl ett

bra sätt att sammanfatta Klingners inställning gentemot njutningsmedel som tobak och alkohol. (Fremling 1936, 21).

I arbetet för KFUMs studentavdelning lärde sig Klingner moderna och praktiska arbetsmetoder som han senare skulle ha användning av. Klingner hade en djup kärlek till hembygden och alla band dit, men just det välkända nationslivet med dess fester hade ingen lockelse alls på Klingner. (Fremling 1936, 21-22).

På det hela taget nämns universitetstiden som en lycklig tid även om de problem som de flesta studenter traditionellt har lidit av förstås också drabbade Klingner. Att leva med knappa ekonomiska resurser var som beskrivits tidigare inget nytt för honom, och hans bibehållna barnatro hjälpte honom nog att hantera den stress och ovisshet som universitetsstudier kan innebära. Klingners fysiska hälsa var mycket god, något han var mycket tacksam för, och han fick utlopp för sin fysiska energi genom improviserade brottningsmatcher hos studiekamraten J. O. Fremling i dennes lägenhet på Sysslomansgatan. Klingner hjälpte gärna yngre skaraborgare som kom till Uppsala på besök med mat och logi. (Fremling 1936, 20-21).

Efter 5 års studier avlade han vad som motsvarar en teologie kandidatexamen den 14 september 1901. Normalt skulle han efter detta ha läst ett års praktisk prästutbildning, men med tanke på hans förhållandevis framskridna ålder (han har då fyllt 30 år) och mognad gavs han dispens för dessa studier och han kunde strax innan jul samma år vigas till präst i Skara domkyrka av dåvarande biskop Keijser. Under sin första tjänstgöring i Vellinge, på den västgötska landsbygden, sändes han ofta ut till fots runt om i pastoratet efter söndagens gudstjänst för att predika. Han besökte sjuka och andra församlingsbor som inte hade möjlighet att komma till kyrkan. Detta var ett jobb som tog flera dagar i anspråk innan han kunde återvända hem mot slutet av veckan. Hans stora människokärlek beskrivs innehålla såväl nåd som en uppmaning till uppsträckning åt dem som han ansåg vara i behov av detta, och det sägs att han grep både kragen och hjärtat på folk. Hans gärningar var mycket uppskattade under denna första tjänstgöringstid. Ytterligare två förordnanden i Rångedala och Udenäs hann Klingner med innan han 1904 kallades till tjänst i Göteborg och Masthugget. (Fremling 1936, 22-23).

2.1.2 Arbetet i Masthuggets församlingshydda 1904-1914

1904 började Klingner sin bana i Göteborg och Masthugget när han tillträdde tjänsten som diakonipastor vid Församlingshyddan i det som skulle bli Masthuggets församling 10 år senare då Masthuggskyrkan stod färdig. (Hawthorn 1936, 25).

Hans arbete kan beskrivas som ett socialt missionerande då han gick runt bland de många stora familjer som fanns runt om på Masthuggsberget där föräldrarna inte var gifta och barnen inte döpta och sökte bringa ordning bland dessa för att få dem under kyrkans beskydd genom att förätta giftermål och dop för familjerna. (Hawthorn 1936, 25-26). Det beskrivs hur Klingner alltid strävade att göra akterna för dessa familjer så högtidliga som möjligt exempelvis genom att låna ihop lämpliga kläder då sådana nästan alltid saknades. Kanske gjorde han detta för att stärka familjernas känsla av tillhörighet till samhället i stort. Vidare anordnade Klingner också vuxenkonfirmation för att ge en ny chans till utbildning åt dem tidigare missat detta, och på beskrivningarna i minnesboken över Klingner beskrivs det många gånger hur han har en förmåga att nå ut med sitt budskap i den utsatta miljö som Masthugget beskrivs vara. (Hawthorn 1936, 26).

På många ställen i Wieselgren (1936) påpekas det att Klingner vann respekt i kvarteren delvis på grund av hans kraftfulla fysik. Exempelvis är hans kraftfulla handslag omskrivet, men han kunde också enligt uppgift lätt lyfta en fullvuxen karl, och en sådan fysik var honom helt klart till gagn, men omsorgen om människor och hans predikande av evangeliet var ändå det som var kärnan i hans inflytande över människor som han kom i kontakt med under sin prästgöring. Hans fysik gjorde att han kunde röra sig fritt i ett område som en mindre fysiskt imponerande person kunde ha riskerat att bli misshandlad av de oroselement som var vanligt förekommande i området om man får tro beskrivningarna. (Hawthorn 1936, 25-26).

2.1.3 Klingner och barnen

Särskilt gott var Klingners förhållande till de många barnen som han ofta och gärna lekte med, och detta manifesteras i ett eget kapitel i hans minnesskrift. Dock innefattade kärleken en stränghet mot sådant som han ansåg som dåligt uppträdande, och han tvekade inte att allvarligt

läxa upp en ung missdådare som hade utfört något busstreck, men om den unge missdåderen tog ansvar för sin handling och gjorde rätt för sig så fick han också snar förlåtelse från Klingner. Han var mycket delaktig både i söndagsskola och i konfirmandundervisning på ett högst handgripligt sätt under hela sin verksamhet i Masthugget, även sedan han hade valts till komminister och kyrkoherde. (Borgenstierna 1936, 27-29).

Söndagsskolan, som ofta hade sina gudstjänster i Slottsskogen om våarna, skänkte Klingner mycket glädje och många av hans livs högtidsstunder, och han kunde under dessa ses som ett stort barn bland de många mindre barnen. (Borgenstierna 1936, 30-31).

Ett exempel på detta kommer från tiden då han var komminister och han skrev ett öppet brev till konfirmandernas föräldrar publicerat i ett församlingsblad från 1915. Han betonade här hur konfirmationen tydligt avslutar barnåren och att de konfirmerade nu måste axla livets kamp och ta ansvar för att fullt ut bidra till samhället. Här kom förmaningar till föräldrarna att uppträda som goda föredömen då det är troligt att barnen kommer att upprepa de val som föräldrarna gjort, av Klingner uttryckt med ett citat: ”Far, gå en säker stig, glöm ej att jag följer dig.” Förutom ansvaret så betonas också vikten av att föräldrarna även fortsatt skulle ge barnen kärlek och hjälp för att “Guds ord sådd i barnets själ må bära rik frukt och barnets goda föresatser förverkligas.” (Klingner 1915b).

2.1.4 Klingner och skolpojckarna

Att Masthugget var en svår plats att växa upp på vittnar många om, men en viss nyansering finns ändå. Många hus var hyggliga, men uppblandat med de hyggliga husen fanns portuppgångar som närmast kan beskrivas som rövarnästen, där diverseaffärer inte ens brydde sig om att försöka dölja att de egentligen var rena svartkrogar där starköl såldes med myndigheternas goda minne. (Vängby 1936, 32-33).

Klingners relation till pojckarna i Masthugget verkar inte ha grundat sig i att han nödvändigtvis var en speciellt driven ungdomsledare, och ungdomarna själva undrade om Klingner egentligen alls förstod sig på dem. Det som förmodat gav Klingner pondus och uppskattning från pojckarna var hans brinnande vilja att göra Masthugget till en bättre plats att leva på, genom att fostra folket som bor där till karaktärsfasta män, och det verkar vara den

övertygelsen som sålde budskapet till pojkarna. Klingners rättvisepatos jämte hans mod att ge sig in i ”nästen”, där en galen buse höll på att slå ihjäl en annan buse, och bryta upp slagsmålet innan en dödlig utgång hann ske. Många gånger i fall där polisen valde att titta åt ett annat håll. Det är troligt att Klingners vision var att om han kunde inpränta rätt värderingar i den uppväxande generationen var detta vägen till en bättre stadsdel på lång sikt. (Vängby 1936, 33-34).

När det gällde flickorna lämnade Klingner normalt ledandet av dessa till kollegor, och vid konfirmationsträffarna för flickor och pojkar så inskränkte sig Klingners förmaningar till flickorna att de skulle lära sig ordentligt att laga mat för att därmed kunna ge sitt bidrag till lyckliga och framgångsrika hushåll. (Vängby 1936, 34).

Det var dock pojkarna som var det som upptog det mesta av Klingners uppmärksamhet, då han hade en klar bild av att om han fångade pojkarna i tid skulle han kunna uppfostra dem till goda samhällsmedborgare som kunde bidra till ett gott samhälle. Som ett medel för att uppnå sitt syfte startade Klingner ynglingaföreningen ”Vi Unga” som hade till syfte att i enlighet med sina stadgar och på kristen grund ”utveckla sina medlemmar till goda karaktärer och nyttiga samhällsmedlemmar”. Genom donationer kunde Klingner hyra en lägenhet i huset där han bodde på Klostergatan som under veckornas flesta kvällar hölls öppen som läsrum och samlingslokal. Ett viktigt och medvetet inslag i det folkfostrande arbetet av pojkarna i Vi unga var idrott och utflykter, men verksamheten inskränkte sig inte till bara detta. Den religiösa fostran var också viktig och skedde genom föredrag som behandlade ämnet på ett fängslande sätt. I samband med föredragen fick pojkarna lära sig att vårda tystnaden – silentium, och att lyssna uppmärksamt. (Vängby 1936, 35-39).

Annan verksamhet som Klingner uppmuntrade var både musik- och körverksamhet och även språkstudier. (Vängby 1936, 42).

På somrarna reste Klingner med sina ynglingar till kyrkliga ungdomskurser, eller såg i alla fall till att de fick möjlighet att åka genom bidrag från affärsmän i staden, och ibland ur egen ficka. Dessa ungdomskurser hölls på orter runt om i Sverige så som Båstad, Värnamo och Helliden, men också många andra platser. (Vängby 1936, 39-41).

1915 hölls det första sommarhemmet för unga pojkar och från 1918 fick man tag på en tomt med egen badplats vid Arendal, som gav ungdomarna från Vi unga en plats att få spendera sommaren utanför staden. (Vängby 1936, 41).

Gällande den kyrkliga fostran så var denna påtaglig men ändå inte överdriven, och Klingner verkat ha hållit sig från att tjata för mycket på pojkarna i Vi unga. Här omvittnas på nytt Klingners, i huvudsak, lågkyrkliga profil som kombinerades med en tydlig känsla för att gudstjänsten skulle vara högtidlig och stämningsfull. Han var glad att ordna så att sommarhemmets andakter åtminstone varannan söndag hölls av en präst och att andakterna fick en rituell prägel med hjälp av en klocka och ett enkelt altare. (Vängby 1936, 47-48).

2.1.5 Klingner och studenterna

Med tanke på Klingners uppväxt och den hjälp som han själv erhöll för att beredas möjlighet till skolgången genom folkskola, privatskola, läroverk och universitet är det lätt att tänka sig att det låg honom nära att ge fler pojkar den chans som han själv hade begåvats med. Han gjorde stora ansträngningar och egna uppoffringar för att hitta utvägar för att hjälpa dem som han såg hade en möjlighet, och antalet pojkar han hjälpte uppgick genom åren till åtminstone 30 stycken. Hjälp gav han både direkt och indirekt. Ett inslag som känns igen från Klingners studenttid är matdagarna. Han erbjöd läshjälp i ämnen han själv behärskade för att förbereda pojkar inför kommande inträdesprov. Stöd i form av spårvagnspengar eller mycket förmånliga lån var andra sätt han bidrog på, och i vissa fall förmedlade han bidrag från andra som han visste kunde hjälpa till. Oftast var hans hjälp till en elev nätt och jämnt avslutad innan han tog sig an en ny, och återbetalade lån kom snabbt att omvandlas till lån åt en ny behövande elev. (Vängby 1936, 48-49).

Pojkar som bedömdes ha talang och kall för att söka prästbana hade Klingner ett särskilt gott öga till, och han gav flera gånger direkt påstötning till pojkar som gick som privatkonfirmander hos Klingner. I många fall följde han dem och medverkade ända fram till deras prästvigning och installation. (Vängby 1936, 49-50).

2.1.6 Klingner och sjöfolk

Masthugget har alltid haft en nära koppling till sjöfarten, och Klingner hade också en nära koppling till sjömän och han förrättade många gånger gudstjänst och visitation ombord på fartyg

i hamnen. I samband med ett av Klingners besök på en båt omvittnar Traung (1936) på nytt hur Klingner som så ofta förmådde på sitt direkta och uppriktiga sätt vädja till människornas bästa sida, och han förlorade aldrig sin tro på att det goda fanns inne i varje människa, även hos dem som hörde till utkanten av samhället. Med rätt backning kunde varje människa förmås att göra gott. (Traung 1936, 53-56).

Sjöscouterna och skolskeppsrörelsen fann alltid en gedigen uppbackning från Klingner, liksom alla sjömännen som också omfattades av Klingners omtanke. Sjöfartsmuseet som ligger placerat i Masthuggets församling var en annan del av sjöfartsnäringen som Klingner höll varmt om hjärtat och han bidrog rent praktiskt med att förse museets samlingar med föremål från de många sjömanshemmen som fanns runt om i Masthuggsbergen. (Traung 1936).

2.1.7 Klingner inför nöden och fattigdomen

Som det på många ställen omvittnas var den påtagliga nöden många gånger stor i Masthugget och Klingner behandlade ämnet om nöden i världen i en betraktelse från ett församlingsblad (Klingner 1915a), där han påpekar att nöden långt ifrån inskränker sig till det uppenbara utan att mycket av nöden i världen är dold under en polerad och vacker yta. Klingner beskrev i målande ordalag hur Jesus stod inför nöden i världen oavsett om den var synlig eller dold. Uppmaningen till församlingsborna var att olika anlag var nödvändiga i det arbete som Jesus sände ut människorna att göra, och det var Jesus som visste var och hur varje människa bäst kunde tjäna sin Herre. Anledningen att nöden var synlig för människorna var att de skulle gripa sig an de uppgifter som anvisats dem av Herren Jesus. Vidare uppmanade Klingner församlingsborna till att be. Församlingsborna skulle be för dem som förkunnar ordet i församlingen så att ordet skulle nå fram. Även om man inte kunde komma till kyrkan och gudstjänsten uppmanades man att be för sig själv och sin omgivning, och att be för att hjälp skulle nå dem som behövde den, att alla skulle ”skickliggöras” i den kallelse som var och en hade för att avhjälpa nöden i världen och bära vittnesbörd om att frälsaren var nära för att hjälpa i lidandet. (Klingner 1915a).

I texterna som Klingner skriver till församlingsborna i Masthugget via månadsbladet finns som jag har funnit typiskt för Klingners gärning ett klart budskap om nåd och tröst genom Jesus och Herren samtidigt som individens ansvar påtalas. Det är alltid klart uttalat att nåden är

tillgänglig för alla oavsett vad som tidigare skett men att var och en skall ta sitt ansvar och göra sitt bästa efter sina förutsättningar, och följa sitt kall i livet. Klingners skrivande kan framstå som ganska kärvt, men uppmaningarna blir aldrig till rena förmaningar utan balanseras med vad som jag uppfattar som en genuin omtanke om varje människa. (Klingner 1915a).

I Masthugget, som vid Klingners tillträde till var en av Göteborgs absolut fattigaste församlingar, fanns det givetvis mycket att intressera sig för i form av svår boendesituation, dryckenskap och alla sociala problem som detta leder till. Från första början 1904 och under alla 30 åren så var det hans främsta uppgift att outtröttligt försöka ge lindring åt dem som behövde det, främst ungdomar och behövande åldringar. Det var för honom aldrig frågan om att räkna timmarna som gjordes i församlingens tjänst, utan han förväntade sig alltid att de anställda på församlingen skulle arbeta maximalt för att tjäna församlingsborna. (Rosén 1936, 57-60).

Klingner visar sig ha goda och moderna insikter i vad som krävs för att bedriva en effektiv social hjälpverksamhet. Som jag tolkar Rosén (1936) så förstod Klingner mycket väl att en intim kännedom om den sociala nödens natur var helt nödvändig för att rätt kunna ge människor verklig hjälp på lång sikt. Hjälpverksamhet som bedrevs utan sådan kännedom kunde snarast förvärra nöden. Klingner reste runt inom landet och utomlands för att göra erfarenheter på området som han sedan försökte omsätta hemma i Masthugget. (Rosén 1936, 60).

Min personliga övertygelse är att den effektivaste vägen till att hållbart förbättra den sociala situationen i ett samhälle är att utbilda barnen, och tidigare har vi beskrivit att också Klingner verkade vara inne på den linjen. Problemet med att satsa på utbildning av barnen är att satsningarna kräver stor uthållighet innan de börjar betala av sig, och många gånger är längtan stor efter omedelbara resultat. Min tolkning av Rosén (1936) är att Klingner förstod att långsiktighet var enda vägen till verklig förbättring och detta uttryckte han ofta till människor omkring sig. Ett viktigt medel för att nå ut till ungdomarna var att erbjuda meningsfulla alternativ till uteliv på gränder och gator, detta i form av sällskapsaftnar med musik, sång, föredrag och skådespel för flickor och pojkar från folkskolans avgångsklasser. Det bjöds också på förtäring på kvällarna och denna företeelse spreds senare också till andra delar av Göteborg, och vissa gynnsamma effekter i av verksamheten i form av minskat busliv bland ungdomar tycktes kunna ses. (Rosén 1936, 61).

Verksamheten för pojkar i Vi unga nämns i tidigare kapitel, men det kan här kompletteras med att nämna insatser som gjordes i tider av svår arbetslöshet, som lätt drabbade de pojkar som

kom från folkskolan och som inte hade möjlighet att läsa vidare. För att dessa pojkar inte skulle fastna i bekymmer på grund av den långvariga överksamheten som lätt kunde bli konsekvensen av arbetslösheten så arrangerade Klingner med hjälpsamma lärares bistånd undervisning och fri bespisning för dem som deltog i undervisningen. Bespisningen utgjorde då för en del av ungdomarna dagens enda riktiga mål mat. (Rosén 1936, 63).

För att hjälpa de minsta barnen startade Klingner ett sommarkoloni-hem i Källsby i Jörlanda socken. Där fick årligen ett 50-tal barn från de fattigaste familjerna spendera ett antal veckors lantliv med friska bad och stärkande måltider. På flera ställen i Wieselgren (1936) omvittnas att söndagsskolan var en annan verksamhet som låg Klingner varmt om hjärtat, och även verksamheten med arbetsstugor för att lära barnen olika former av hantverk på eftermiddagarna var angelägen för honom. Julfesterna med utdelning av kläder och som bjöd på ett rikligt julbord gav Klingner och övriga arrangörer stor glädje och barnen högtidliga minnen för livet. (Rosén 1936, 63).

Vad gäller omsorgen om de ”orkeslösa av högre ålder” i församlingen gjorde Klingner också en gedigen insats. Detta skedde i form av hembesök och sjukhusbesök för att ingjuta hopp i de sjuka, och hjälpen kan många gånger ha varit lika viktig som själva läkarvården som bidrag till de besöktas välmående. Han höll reda på bemärkelsedagar och kom vid dessa med uppvaktning till de gamla. Utdelande av medel från fonder som stod under kyrkorådets förvaltning var ytterligare ett av de uppdrag som Klingner med nöje grep sig an och han inspirerade också till skapandet av nya fonder för åldringars omsorg genom envist påtryckande av möjliga donatorer. (Rosén 1936, 65-66).

Klingner var alltid positivt inställd till de olika förslag på socialt arbete som presenterades, och även om han själv gjorde stora insatser var en viktig ingrediens i hans sociala arbete att inspirera andra till att göra goda insatser, och att hålla intresset för att hjälpa andra vid liv, både när det gällde ekonomiska insamlingar men också mänskliga insatser. (Rosén 1936, 67).

Det har tidigare nämnts att polisen ibland var ovilliga att ingripa vid förvecklingar av olika slag i Masthugget. Det blev därmed inte helt ovanligt att Klingner kallades in för att lösa situationer och ordningsstörningar också mitt i natten. Särskild effekt verkar Klingner ha haft på ”vilseförda” ungdomar på väg att bli kriminella som föräldrarna förlorat hoppet om att kunna tillrättavisa. Då kunde Klingner med sin starka fysik och sitt övriga etos lugna fridsstörarna och få dem till att i framtiden uppträda på ett bättre sätt. (Rosén 1936, 67).

2.1.8 Klingner och omvärlden

En viktig del av J A Eklunds budskap till Klingner var som sagt att prästens verkningsområde visserligen var sagt till att omfatta hela världen, men att varje präst primärt måste verka i sin geografiskt begränsade lokalförsamling för att kunna utöva den största tänkbara nyttan. Det var acceptabelt att släppa på ambitionerna att frälsa hela världen för att göra största möjliga nytta lokalt. I sitt församlingsområde skulle prästen verka för att injicera friskt liv genom att verka för ökad sedlighet och stärkt kulturliv, underlätta för skolarbetet och kunskapsspridandet samt utövande av socialt hjälparbete bland sjuka, drogberoende eller de som var behövande av andra orsaker. Det här tog uppenbarligen Klingner till sig för Masthuggets räkning och hans kallelse att verka för det område dit han blivit kallad utan att ha någon tidigare förankring till stadsdelen kan tas som en inteckning för att Eklunds församlingspastoral verkligen vann ett genomslag hos Klingner. Han gjorde Masthugget till sin stadsdel och levde den sista halvan av sitt liv här. (Fremling 1936, 20).

Det stora engagemanget för Masthugget och lokalförsamlingen till trots hade han också omtanke även för världen utanför Masthugget och inte minst för det stora antalet utlandssvenskar som av olika anledningar gått i exil. Sveriges befolkning var i början på 1900-talet omkring 6 miljoner och det räknades till så många som 3 miljoner utlandssvenskar. Klingners intresse i Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet var troligen grundad i en allmän omsorg om människor som hade någon form av själslig nöd, vilket hos människor i exil exempelvis grundar sig i en saknad av hemlandet. Klingner arbetade i den kyrkliga delen av rörelsen som hade till uppgift att ordna svenska gudstjänster där en svensk diaspora fanns. Till en början hölls gudstjänster i Halden, men med tiden utökades Klingners engagemang och så småningom gjorde han två gånger årligen resor för att hålla gudstjänst i Nürnberg, och besökte på dessa resor också de svenska församlingarna Berlin, Lübeck och Hamburg. Med tiden kom också gudstjänster i de gamla svenskbygderna i Estland att ingå i Klingners verk. Detta resande ut i världen ledde också till att många utlandssvenska präster kom till Masthugget på besök som del av ett ömsesidigt utbyte. (Hjort 1936, 77-78).

Förutom gudstjänsterna så bedrev Klingner också i dessa sammanhang en social hjälpverksamhet. Riksföreningen i stort ville inte tala högt om det hjälpbehov som fanns också bland utlandssvenskar av rädsla att man då skulle översvämmas av hjälpsökare om för många människor i de svenska utlandsförsamlingarna fick höra talas om att föreningen bedrev hjälpverksamhet. Klingner gjorde ett stort arbete i det tysta och började bygga upp medel för att i någon mån tillgodose de behov som fanns, men dessvärre hann Klingner inte slutföra detta innan sin död och mycket av hans arbete kom att gå förlorat. (Hjort 1936, 78-79).

Också USA blev en del av Klingners värld och han gjorde ett besök här i svenskbygderna runt om i det stora landet, och han blev här också utnämnd till amerikansk hedersdoktor. (Fredenholm 1936, 72-75).

2.1.9 Slutord om Klingner

Som avslutning vill jag med ett citat illustrera hur Klingner ville underlätta för var och en i församlingen att kunna utveckla sin tro som en hjälp att klara vardagen, och ge en insyn i att Klingner enligt min tolkning hade en god förståelse för att alla inte hade samma intresse för att vårda sin tro. Han gav uttryck för att den moderna religionen också var en privatsak, och inte bara en kollektiv angelägenhet, och att Svenska kyrkan inte hade någon total monopolställning längre, utan hotades av nya trosförbund och av den framväxande sekulariseringen. Citatet kan också användas som illustration för Klingners lågkyrkliga profil, att vilja vara inkluderande. Alla uppmanades att känna sig välkomna till kyrkan också i sina arbetsdräkter. Klingner uppvisar som jag tolkar hans ord att han hade en god uppfattning om de svårigheter som präglade vardagslivet och bjöd in till att kyrkan skulle ses som en plats där varje människa kunde finna lindring i sin vardag. (Klingner 1914).

För enskild andakt kommer vår kyrka att hållas öppen vissa timmar om dagen. Platsen för den enskilda uppbyggelsen genom bibelläsning och bön är i första hand i hemmet, men då där ofta är svårt att få stillhet på grund av trångboddhet och bristande förståelse af hemmets medlemmar, så vill vårt stora andliga hem, templet, stå öppet. Där får vi en stunds ro för att hämta kraft i livets kamp för tillvaron. Välkommen då till templet, vårt tempel. Kom gärna i din arbetsdräkt! Kom för att taga emot den hjälp, som dessa stunder vilja gifva yngre och äldre till

stillhet i denna rastlösa värld, inför Gud, som vill välsigna och bevara oss och gifva oss sin frid.
(Klingner 1914).

När Klingner begravdes samlades minst 10000 personer längs gatorna för att följa processionen från Masthuggskyrkan till västra begravningsplatsen. 125 kransar sändes, och 30 stycken tal hölls vid gravsättningen. Detta ser jag som ett talande bevis för hur många människor som Gottfrid Klingner under sina år i Masthugget hann beröra. (Johansson 1936, 98-108).

2.2 Masthugget och Majorna

Beskrivningen av närområdet är en delad bild där den fysiska miljön var sliten och de socioekonomiska förutsättningarna var svåra. Människorna i Masthugget var helt enkelt ur dessa perspektiv fattiga. Dock fanns en social gemenskap som omvitnas som något starkt och i högsta grad levande i beskrivningarna av livet i Masthugget. För att ge en någorlunda nyanserad bild av livsvillkoren för den församling Klingner verkade skall jag försöka beskriva båda fattigdomen och sammanhållningen utifrån vad som är beskrivet av Brink (1981). Dock är dessa två aspekter av boendet, den fysiska och den sociala, inte orelaterade, och det var nog så att trångboddheten ”tvingade” fram en social gemenskap då tillvaron utan sammanhållning och gemenskap hade blivit allt för svår att uthärda. (Brink 1981, 9).

Området runt Mastuhuggskyrkan beskrivs av Brink (1981, 10) som en plats som vid 1900-talets början beboddes av människor som socioekonomiskt stod lågt i status. Masthugget och Majorna beboddes av ”småfolk” det vill säga hamn- och varvsarbetare, sjöfolk, industriarbetare och servicearbetare så som pigor och hemhjälp. Brink (1981) säger att det finns mycket skrivet om den miserabla saniteten i området under 1700- och 1800-talen, och fortfarande på slutet av 1800-talet så beskrivs Masthugget som ”en synnerligen vanvårdad stadsdel”. Vägar och trottoarer beskrivs som leriga och ”fyllda med allehanda smörja” istället för grus och sten och dessa grafiska beskrivningar belyser något stadsdelens allmänna anseende även om detta specifikt bara kommenterar den fysiska miljön. Även uppgifterna i Wieselgren (1936) är samstämmiga om hur den fysiska miljön tedde sig med fallfärdiga kåkar och gator som var ”knappt farbara”. (Brink 1981, 9).

Vad gäller bebyggelsen vid sekelskiftet så är denna helt dominerad av s.k. landshövdingehus, alltså trevåningshus där bottenvåningen är byggd i sten och två våningar på denna är gjorda i trä. (Brink 1981, 9-10).

Familjestorlekarna varierade förstås men familjer på 10 personer var långt ifrån ovanligt, och man bodde normalt sett i lägenheter om ett rum och kök eller till och med bara ett rum med kokvrå. Sanitetsinrättningarna innefattade endast rinnande kallvatten över ett handfat samt en vedspis (gasen kom till Masthugget efter Klingners tid), och toalettbestyren fick skötas om på utedass på gården. (Brink 1981, 10).

Som nämns vidare var trångboddheten inte enbart av ondo utan det var en egenskap hos boendemiljön som resulterade ett ”inofficiellt” socialt trygghetssystem. Ett exempel på detta var att det aldrig fanns behov dagis, för om en mamma plötsligt blev tvungen att ta ett jobb så var det bara att låta ungarna springa in till någon av grannfamiljerna utan det upplevdes som ett problem. (Brink 1981, 14).

Ytterligare exempel på detta är att den allmänna hjälpsamheten och solidariteten beskrivs av Brink (1981) som stor människor och familjer emellan, både i form av ekonomisk stöttning, men i ännu högre grad genom ömsesidigt utbytande av tjänster och gentjänster av varierande slag. Vilken drivkraft som låg till grund för solidariteten har jag inte säkert kunnat belägga. Om det var en genuin gemenskap eller om det var av ren överlevnadsinstinkt, men det är rimligt att anta båda dessa förklaringsmodeller är sanna i ett samspel. (Brink 1981, 16-18).

Den ekonomiska verkligheten i Masthugget och Majorna på tiden runt sekelskiftet mellan 18–1900-talet var präglad av de låga lönerna som många gånger inte bringade in tillräckligt med medel för att klara försörjningen för familjerna, och därför fanns det en omfattande dold ekonomi där extraarbeten utförda i hemmet på fritiden bidrog till inkomsterna och samarbete även utanför kärnfamiljen behövdes för att få ihop tillräckligt för att klara livet. (Brink 1981, 18-20).

2.3 Kyrkosyn hos Luther

Luthers reformation inträffade under en helt annan tidsepok 400 år tidigare, men för Svenska kyrkan som luthersk evangelisk kyrka så är arvet från Luther fortfarande viktigt. En av Luthers allra största drivkrafter för att sätta sig upp mot Rom var att göra kyrkan och dess gudstjänster tillgängliga för folket.

Översättningen till folkmål och spridningen av bibeln som Luther och boktryckarkonsten bidrog med var den första förutsättningen för en folkkyrka då den stora allmänheten bereddes möjlighet att själva ta till sig bibelns ord och göra sina egna tolkningar snarare än att vara utelämnad till vad representanten för prästämbetet sa åt dem att bibeln sade. Luther benämner detta det ”allmänna prästerdömet”, det vill säga bibeln kan tolkas av vem som helst som läser den, inte enbart av präster och lärda.

Luther menar att kyrkan har en yttre sida som representeras av sakramenten och Ordet, samt en inre som uppstår genom det enskilda hjärtats tro. (Hägglund 1969, 222-225). Aurelius (1995) tolkar Luther som att kyrkan och folket som tillhör Kristus är osynliga i det att kyrkan inte kan identifieras utifrån någon hierarkisk organisation, utan snarare synliggörs genom sakramenten och genom att Ordet får höras i form av lagen och evangeliet. (Aurelius 1995, 67-73). Kyrkans existens byggs upp av, och kan inte separeras från, Ordet och sakramenten. Ordet är det som skapar tron, men tron är inte synlig för människorna på något sätt. Bruket av sakramenten är det synliga tecknet, och bland dem som brukar sakramenten kan man finna dem som tror, men det är inte garanterat att alla som använder sakramenten även tror och därmed är en del av Guds osynliga rike. (Grane 1967, 71-72). (Hägglund 1969, 222-225).

Dynamiken mellan Lag och evangelium är en annan viktig ingrediens i den lutherska kyrkoförståelsen. Lagen finns till för alla människor och dess uppgift kan ses vara en indikator på människans olika synder, och för att visa henne vad som är den rätta vägen. För kyrkan bara fram lagen så blir det enbart ett fördömande som inte inger något hopp till människor, och det är här som dynamiken mot evangeliet kommer in. (Öberg 1991, 30-31, 43). Med evangeliet förs det in något nytt och upplyftande som människan har svårt att tänka ut själv, nämligen budskapet om att Kristus genom sin död och uppståndelse har tagit på sig människans synder och ger förlåtelse

för dessa. Evangeliet ersätter inte lagen, evangeliet bygger upp lagen och ger människan nytt hopp att hon är älskad och förlåten trots sina upprepade brott mot lagen. (Öberg 1991, 83-84).

Ett ytterligare begrepp som används i samband med Luthers kyrkosyn är de heligas samfund. De heligas samfund är det teologiska begrepp som betonar att kyrkan har en gemenskapstanke, att människorna skall hålla ihop, och den sammanhållningen och gemenskapen skapas genom en samling runt evangeliet. (Öberg 1991, 117-118). Gemenskapen i kyrkan innebär att man delar samma hopp och tro, och den gemenskapen blir en typ av inre gemenskap för kyrkan som går djupare än de gemenskaper som annars finns i lokalsamhället. Den inre gemenskapen skapar förutsättningar för att upprätthålla goda gemenskaper lokalt även när de lokala förutsättningarna förändras. (Hägglund 1969, 222). I tider av förändring när etablerade sociala mönster slås sönder eller i varje fall transformeras är det många människor som i bästa fall blir ensamma och i värsta fall rent av alienerade när det gamla sättet att umgås försvinner. Det är då som den inre gemenskapen, de heligas samfund, som lever genom gudstjänstens gemenskap blir så central. Utan gudstjänsten upphör de heligas samfund att existera. (Hegstad 2009, 92).

Vad det allmänna prästadömet egentligen innebär och hur det särskilda prästadömet förhåller sig till det allmänna prästadömet är en pågående diskussion ännu idag. Är det särskilda prästadömet något som enbart ses som en funktion och som ingår i det allmänna prästadömet, eller är det speciellt kallat från Gud? Alldeles oavsett vilken linje man väljer att ansluta sig till så betonade Luther att det viktigaste nu är att evangeliet förkunnas och sprids, och det är varje kristen människas ansvar att evangeliet verkligen sprids, genom detta allmänna prästadöme, och att det når ut till alla människor så de i sin tur kan få en vital tro. Det som är viktigt är alltså att varje kristen människa också är en präst. Luther skrev att om man tror är man en del av det andliga ståndet, och då är detta tillräckligt för att man skall kunna förkunna ordet. (Öberg 1991, 124-132). Evangelieförkunnelsen är ett medel för nåd, och det är Ordet som skapar tron. För prästen, eller något annat kyrkligt ämbete för den delen, är det huvudsakliga att förvalta sakramenten och förkunna evangeliet. Det viktiga med evangeliet är att det inte är själva förkunnandet som är nådemedlet utan det är Ordet, och ordet verkar aldrig om det inte tas emot i tro. Prästämbetet är instiftat av Gud, men det är inte fråga om det offerämbete som beskrivs i Gamla testamentet, utan det kan härledas från det allmänna prästadömet. (Grane 1967, 53-59). Enligt tolkningen av Modalsli (1980) menade Luther att alla troende också kan vara präster och det medför att alla troende i församlingen har rätt att predika evangeliet, och att det predikas är

en angelägenhet för alla i församlingen. Prästämbetet har blivit "rite vocatus" det vill säga vederbörligen kallat till sin uppgift att tjäna församlingen genom att förvalta nådemedlen i form av sakramenten och evangeliet. Vikten skall dock inte ligga på ämbetet utan på att prästen gör tjänst för församlingen. (Modalsli 1980, 184-185) Debatten rörande inom den teologiska forskningen angående om allt predikande kan härledas från det allmänna prästadömet eller om det finns ett speciellt prästadöme instiftat av Gud ur en annan härledning, eller möjligen en kombination av de båda är inte stängd, och kommer kanske aldrig att bli det. Frågan är för stor för att lösa inom denna uppsats, men alldeles oavsett vilken ståndpunkt man tar så kommer man inte förbi kärnan med det allmänna prästadömet: Ordet skall predikas och nå ut till alla människor. (Öberg 1991, 126-127) (Grane 1967, 51-62).

En viktig poäng med Luthers syn på människan och då menar han den kristna människan, är att var och en måste leva i sin kallelse i vardagen och utföra den uppgift som hon är tilldelad genom kallelsen. Man skall göra sina arbetsuppgifter så gott man kan vare sig man är sjöman, industriarbetare, piga eller präst. Detta är alltid gott nog åt Gud, och sköter man sin kallelse på ett bra sätt bär detta en klar vittnesbörd om att Ordet från Gud verkligen har fastnat och rotat sig i människan. Det här synsättet hänger intimt samman med det allmänna prästadömet och att varje kristen människa i sin vardag skall agera som en präst. Kallelsen i vardagen fungerar inte som en ersättning till den ordinarie gudstjänsten, utan befäster den snarare. Människan skall alltid vara en god lärjunge i sin vardag så som en medarbetare till Gud, och mellan alla olika medarbetare till Gud existerar ingen rangskillnad. Om en gärning utförs i tro så är den en god gärning, och det spelar ingen roll var gärningen utförs, om det sker på en verkstad eller i kyrkan. Gud har gett gåvor till alla människor och det är genom kallelsen som människan delar med sig av de gåvor som Gud har gett henne till andra människor. En viktig konsekvens av Luthers kallelsetanke är att oavsett vad en människa har för rang i de hierarkier som finns i samhället för att samhället ska fungera effektivt så är alla människor likvärdiga som tjänare inför Gud, och när vi kommer inför Gud i gudstjänsten finns inga hierarkier utan vi är en enda stor gemenskap.

Sammanfattningsvis så ser Luther den sanna kyrkan som en för människan osynlig gemenskap som byggs upp av alla som tror, de heligas samfund. Denna gemenskap grundas i en samling runt evangelium och sakrament och blir en starkare och mer sammanhållande gemenskap än vad som annars finns inbördes mellan människorna i en stadsdel. Synliga tecken på att kyrkan finns är bruket av sakramenten, och bland dem som brukar sakramenten finns

kyrkan, men också människor som inte tror men ändå brukar sakramenten och därmed inte hör till kyrkan.

2.4 Folkkyrkotanken växer fram i Svenska kyrkan

I det traditionella samhället, som existerade innan moderniseringen och industrialiseringen omdanade de strukturer som utgör samhället, så gick det inte att skilja staten från kyrkan, men i och med förändringen av samhället börjar stat och kyrka att glida isär. Sekulariseringen av stat och kommun inleds i och med att man börjar särbehandla borgerlig och kyrklig kommun, och grunden för välfärdsstaten i form av ”vård, skola, omsorg” flyttas nu från sitt ursprung inom kyrkan till den framväxande sekulära staten. Fattigvården och dess administration görs borgerlig i mitten på 1800-talet, och från med början från 1900-talet och under dess första halvsekel går skolan samma väg tillsammans med drog- och familjevården. Framväxandet av det svenska folkhemmet under denna tid gjordes inte med kyrkan som bas, utan kyrkan är en marginaliserad spelare i bygget, och enligt Thidevall (2003) så hävdade en del röster den dåtida debatten att kyrkan var en ren bromskloss för utvecklingen, en relik från ett gammalt samhälle som nu inte längre hade någon funktion att fylla när allt skulle byggas på vetenskaplighet och rationalitet. (Thidevall 2003, 21-25).

Kyrkans inflytande gick också ner i och med att en dramatisk minskning av deltagandet i söndagsgudstjänster skedde i början på 1900-talet, när religionens utövande förvandlades till mer av en privatsak och ett fritt val för individen. (Thidevall 2003, 21-22). I Mälardalen, där tappet i nattvardsfrekvens och gudstjänstfirande var stort var det till och med så att en del präster trodde att de hörde till den sista generationen präster, och kyrkans överlevnad på längre sikt ifrågasattes. (Landgren 2013, 14).

Övergången från traditionellt till modernt kan i stora drag förstås som en avpersonifiering av hela samhället och dess olika ingående delar i och med att staten representerad av anonyma tjänstemän blir en mer aktiv spelare i medborgarnas vardag och politiken och politikernas roll utökas. I och med denna avpersonifiering så söker människorna nya gemenskaper där folkrörelserna men också folkkyrkan är olika exempel på sätt att skapa nya gemenskaper i det opersonliga och moderna industrialiserade Sverige. (Thidevall 2003, 24-25).

Konflikter uppstod också för kyrkan när deras tidigare rätt till världsbilden togs över av den ”vetenskapliga staten” som ersatte den bibelcentrerade världsbilden med en i första hand rationell och logisk syn på tingen. När kyrkans trygghetsskapande ramverk revs ersattes det

istället med en nationalism som fick bli ett enande mål som människor kunde hitta sin samhällsförankring i.

Den materiella utvecklingen i Sverige hade jämfört med övriga Europa ännu varit ganska svag innan första världskriget, men på det tekniska och även det organisatoriska området gjordes enorma framsteg under 1900-talets första decennier och grunden för mellankrigstidens snabba välståndsökning var lagd. Med den snabba tekniska och organisatoriska utveckling kom också en andlig utveckling och enligt ekonomen och historikern Eli Heckscher kan man se en skiljelinje från det traditionella till det moderna samhället ur en andlig synvinkel ungefär vid tiden för de stora ekonomiska depressionerna 1929 och 1932. (Thidevall 2000, 23-24).

Som reaktion på det nya samhället som växte fram från mitten av 1800-talet i och med industrialiseringen och modernismen började Svenska kyrkan att utse biskopar från Lunds teologiska fakultet som var högkyrkliga och fokuserade på att kyrkan bestod av ämbetet och nådemedlen. Kyrkans sociala roll som en sammanslutning av människor nedtonades. (Thidevall 2000, 20-21).

Parallellt med detta växte en väckelserörelse fram både inom och utom kyrkan, som bland annat har lämnat efter sig den svenska frikyrkorörelsen med dess olika yttringar, som många gånger kritiserade Svenska kyrkan, och många människor försvann från Svenska kyrkan till dessa nya samfund. (Thidevall 2000, 20-21).

Denna kris i början av 1900-talet inom Svenska kyrkan ledde till framväxandet av unglyrkorörelsen som hade folkkyrkotanken som ett av sina centrala element. Rörelsen hade sin bas i Uppsala bland studenterna där, och vid de kristna studentmötena i Huskvarna framfördes unglyrkorörelsen tankar. Studenterna från Lund var svala inför folkkyrkotankarna, och orsaken till detta var skillnaden för hur det såg ut för kyrkan i mellansverige respektive sydsverige. I och kring Lund levde den kyrkliga enhetskulturen och man var i Lund mest intresserad av att genom reformer av kyrkan behålla Svenska kyrkans ställning. I mellansverige existerade inte längre någon enhetskultur; den hade redan slagits sönder och man hade en känsla av att reformer inte var vägen framåt för kyrkan, utan det var frivilligarbetet och pragmatiken som var viktigt. Man ville se till att något faktiskt blev gjort. Unglyrkorörelsen vill värna om en kristendom som ser både till individen och till folket som helhet och tar avstånd från frikyrklighetens individcentrerade religiositet. (Thidevall 2000, 21-23).

2.4.1 Einar Billing

Einar Billing var en av förgrundsfigurerna för hela folkkyrkotanken och han var med från att den tar sin form i och med studentmötet i Huskvarna 1909, och ville av rädsla för sekulariseringen ändra kyrkans väsen. Den kyrka som tidigare närmast kunde beskrivas som en myndighet bland andra myndigheter ville Billing skulle göra sig oberoende av staten och han ville att styrelsesättet för kyrkan skulle formos utifrån en folkrörelsemodell. (Landgren 2013, 14).

Billing ställer i sin modell för folkkyrkan människorna i vardagslivet i centrum för vad kyrkan skulle vara och hur den skulle agera. Evangeliet måste förmedlas ut i vardagen och kyrkans förkunnande måste därmed alltid utvecklas och utformas i symbios med lokalsamhället. Belysande för detta är slagordet för folkkyrkan som Billing myntade: ” Syndernas förlåtelse till hela Sveriges folk”, vilket jag tycker bland annat kan tolkas som att kyrkan måste vara där för alla typer av människor och inte sätta sig till doms utan stötta alla oavsett deras socioekonomiska status. Att kyrkan ska anpassa sig till lokala förhållanden betydde enligt Billing på intet sätt att man skulle tumma på religionen, snarare tvärtom, för som Billing ser det är det religionen i sig som är motivationen till varför kyrkan måste vara en folkkyrka, och kyrkan måste kunna stå som en garant för att den sekulära staten inte förvanskar kristendomen för att tjäna politiska syften. Därför är oberoendet från staten så centralt. (Landgren 2013, 14-15).

Ordet lyfts också fram av Billing som en bärare av nådemedlen som erbjuds till församlingarna tillsammans med nåden. Billing gör klara paralleller till Israels folk, med det att han ser Sveriges folk som ett av Gud utvalt folk, och en kristen men sekulär stat skulle fungera till att säkerställa en god rättsordning medan kyrkans roll är att vaka över evangeliets efterföljande. (Landgren 2013, 15).

Sin professionella bana delade han mellan akademien och Svenska kyrkan. Han var professor vid Uppsala i dogmatik, och senare blev han biskop i Västerås. Teologiskt var ett av Billings forskningsfält luthertolkning, speciellt gällande läran om det andliga och det världsliga regementet, men också hur evangeliet står i förhållande till lagen. (Thidevall 2000, 30).

I sin verksamhet som biskop fann han stort utbyte i den teologiska debatten i kyrkomötet och han omsatte här sina akademiska teologiska kunskaper till praktisk användning i arbetet med att förändra synen på vad kyrkan skulle komma att bli. Han drev allt hårdare linjen för kyrkans behov av att stå självständig från staten, och detta hade sin grund i Luthers läror som sade att

evangeliet enbart bör styra kyrkans handlingar, och Billing kom till slutsatsen att om inte Svenska kyrkan bröt sig loss från staten skulle den aldrig kunna kalla sig evangelisk, och detta var en åsikt som bröt med den rådande ordningen i det som var den svenska statskyrkan. Statskyrkan var präglad av den lundensiska högkyrkligheten. Denna teologiska gruppering hade en syn på kyrkan och dess organisation som en organism där det sammanlagda värdet för organismen blir större än summan från de ingående delarna. Billing såg på kyrkans organisation som ett stöttande ramverk för att möjliggöra evangeliets spridande till folket, men det är viktigt att poängtera att Billing ansåg att detta var religiöst motiverat. Evangeliet var själva den nåd som var kyrkans uppgift att förmedla till människorna i hela landet, och den fanns där tillgänglig för alla som var döpta och som ville få del av den. (Thidevall 2000, 30-31).

2.4.2 J A Eklund

Johan Alfred Eklund var liksom Klingner bördig från Skaraborg där han föddes 1863. Eklund kom att bli en stark röst inom Svenska kyrkan som ägnade särskild uppmärksamhet åt en förnyelse av församlingslivet och ett medvetandegörande om kyrkans uppgift och självsyn. (Malmeström 1949).

Han påbörjade under sin tid som domkyrkovicepastor i Uppsala sitt omfattande arbete med att vitalisera och förnya predikokonsten och runt sekelskiftet skrev han flera uppsatser i ämnet. Han förespråkade att predikningarna skulle vara personliga och skrivna på ett samtida och modernt språk som människor skulle ha lätt att ta till sig. Han predikade flitigt under dessa år och det samlades stora skaror för att lyssna till hans tolkningar av bibelns ord, som i studier har beskrivits som texttrogna, aktuella och realistiska. Ur hans predikokonst växte församlingsrörelsen fram som var det embryo som under de närmaste åren kom att utvecklas till ungkyrkorörelsen som beskrivs ovan. Hans bidrag till ungkyrkorörelsen var många goda råd och föredrag liksom flertalet skrifter i rörelsens organ *Vår lösen*. Inte heller skall glömmas att han skrev den psalm som kom att bli signatur för rörelsen: Fädernas kyrka. (Malmeström 1949).

Eklund blev en mycket flitig psalmdiktare som lämnade stora avtryck i det som kom att bli 1937 års psalmbok, både genom flertalet egenskrivna psalmer men också genom bearbetningar av äldre psalmer. (Malmeström 1949).

Rent teologisk var Eklund enligt Malmeström (1949) radikal och han sökte allt i sader och församlingsliv som var rent och sant och sunt. Sanningen mot skriften och mot Jesus var det viktigaste motivet för Eklund och han tvekade aldrig att drastiskt uttrycka sin mening mot sådant han ansåg vara osant. Han beskrivs som skarp analytiker som ofta kunde förespå kommande händelseförlopp, och flera samtida kallar honom ett geni. (Malmeström 1949).

Att en församlingspräst i första hand skulle vara verksam inom den egna geografiskt begränsade församlingens område var en viktig ingrediens i Eklunds syn på prästens roll och fokus inom kyrkan. Även om prästen är kallad att tjäna hela världen är det i den lokala församlingen som det huvudsakliga arbetet bör ske. (Fremling 1936, 20).

2.4.3 Manfred Björkquist

Manfred Björkquist hade sitt ursprung utanför Örnköldsvik där han föddes 1881. Hans tankar runt folkkyrkan växte fram i Uppsala under 1900-talets begynnelse. För Björkquist var det centralt att kyrkan skulle verka för att väcka en personlig tro hos var och en av människorna i hela vårt land. Han var dock emot att tron skulle upplevas som någon slags tvång för människorna genom att kyrkan var för intimt kopplad till statens centrala maktapparat, och han var därför förespråkare för kyrkans separation från staten, en vision som skulle ta nära hundra år innan den förverkligades fullt ut. (Landgren 2013, 16-17).

Björkquist tyckte att kyrkan skall vara en högtidlig symbol för alla människor att samlas runt så att Sveriges folk kan bli ett Guds folk. Denna målsättning gällande Sveriges folk skall kyrkan framföra genom sånger, byggnader, institutioner och bekännelser. Modet att tro på att Sveriges folk kan bli ett Guds folk är det som skall komma att inspirera kyrkan och dess tillvaro. Han sa vidare att kyrkan måste kunna möta kulturen i samtiden för att ha möjlighet att hjälpa varje människa att finna sin plats i denna kultur. Landgren (2013) konstaterar att Björkquists folkkyrkovision syftar till att med den kristna tron som bas ge konstruktiv kraft till människorna i ett samhälle som genomgick omfattande förändringar. Björkquist ser fostran av folket syftande till en stärkt privatmoral i linje med den rådande etiska kristendomstolkningen som en central uppgift för kyrkan. (Landgren 2013, 18-19).

Björkquist står för ett starkt prästämbete samtidigt som han också vill ha ett stort och starkt lekmannainslag i kyrkans verksamhet. (Landgren 2013, 19).

3 Del III

3.1 Diskussion

3.1.1 Klingner och Billing

Likheterna mellan Klingner och Billing framstår för mig som ganska tydliga ur ett antal aspekter. Det uppenbara är förstas att de är samtida och jämnåriga (endast ett år skiljer dem åt), men det är ju en given förutsättning, och studierna av materialet visar att likheterna går djupare än så, även om det naturligtvis också finns stora skillnader. Klingners gärning är ju inte alls akademisk, utan praktisk och jag anser man kan säga att han omsätter många av folkkyrkotankarna i en pastoral praktik anpassad för området där han var verksam.

Billing är en förespråkare för att kyrkan måste ha en stark lokalförankring och anpassa sig till de lokala variationerna i kultur för att kunna nå ut till så många människor som möjligt. Att anpassa sig till lokalkulturen fick inte innebära att religionen i sig urvattnades. På området med lokalförankring har Klingners verksamhet verkligen i praktiken varit en tillämpning av Billings ideer. Som Klingner beskrivs blev han verkligen ett med sin lokalförsamling. Han bodde och verkade oavbrutet under 32 år och blev närmast ett med den lokala kulturen. Billing sätter den lokala kulturen i centrum. Gång på gång ges exempel på att Klingner aldrig lät den lokala kulturen ta udden av sin teologiska vision om det han trodde på. Han försöker aldrig ta några genvägar för hur han vill åstadkomma förbättringar, utan har ett starkt fokus på att ge utbildning och karaktärsfostran till barn och ungdomar i församlingen, för att dessa när de växer upp skall kunna bli produktiva och välmående samhällsmedborgare.

Det ständigt pågående uppsökandet av människor runt om på gårdarna exemplifierar hur kyrkan anpassar sig till den lokala kulturen och folklivet i Masthugget, och Klingner arbetade på detta vis redan under tiden i Skara stift då han spenderade en stor del av veckan med att söka upp människor som inte hade möjlighet att komma till kyrkan för att höra evangeliet predikas.

Lokalförankringen som Klingner utvecklade så långt var också en nyckelfaktor som han använde sig av när det gällde det sociala hjälparbetet som löpte som en röd tråd genom hela Klingners kyrkliga gärning. Han insåg att framgångsrik hjälp bara kunde nå ut med hjälp av en förståelse av den lokala situationen som i sin tur bara kunde uppnås genom att inge människor förtroende för att han ville och kunde göra gott för dem.

I vissa stycken beskrivs det till och med som att Klingner har bättre ordning i stadsdelen än ordningsmakten i form av polisen. Detta i någon mån beroende på hans fysiska styrka och byggnad, men i minst lika hög grad förmodligen tack vare hans goda handlag med människor. Genom ett långsiktigt arbete för förbättring både av de fysiska villkoren, men också arbete för att förbättra omvärldens uppfattning av Masthugget och dess innevånare gör att det är rimligt att tro att han når ut till många människor som annars inte skulle ha haft någon relation till kyrkan.

Om man tittar på Billings kyrkosyn vad gäller att den administrativa strukturen skall vara ett stödsystem som bäst hjälper medarbetarna att bringa evangeliet till den enskilda personen så finns det mycket under hela Klingners verksamhet som stödjer att han delar denna kyrkosyn. Han levde fullt ut efter att sprida Ordet i alla sina verksamheter. Kunde eller vågade människorna inte komma till kyrkan såg Klingner ändå till att ordet nådde ut till dem. Han spenderade det mesta av sin tid ute bland folk där han kunde sprida evangeliet, och man läser knappast något om att han skulle sitta och tänka på teorier för spridandet av evangeliet, utan handling och synlighet var Klingners sätt att agera, och det handlingssättet talar för att hans kyrkosyn gick ihop med Billings.

Billing har sin vision om Sveriges folk som ett Guds folk och här finns en stark koppling till Klingner. Klingner visar på en stark patriotism exempelvis genom sitt engagemang i Riksförbundet för svenskhetens bevarande och vill nå ut till alla människor med Guds budskap för att Sverige och svenskarna skall bli ett Guds folk. Det fanns hos dem båda klara drag av nationalism, och en åsikt att Sverige var ett utvalt land och alla svenskar skulle ha möjligheten att nås av evangeliet. Detta gällde både inom landet och för de många utlandssvenskarna.

En sista parallell mellan Billing och Klingner är lätt att göra runt slagordet som myntades till folkkyrkorörelsen: ”Syndernas förlåtelse för hela Sveriges folk”. Vem kunde med sitt idoga predikande ute bland människorna i sin stadsdel bättre personifiera folkkyrkan och dess slagord än Klingner.

Om Billing och Klingner träffades framgår inte men det fanns möjligheter att de träffades i Uppsala, men om man jämför vad Billings kyrkosyn är och hur Klingner har tillämpat sin kyrkosyn är det mycket troligt att något utbyte av idéer mellan de två har skett, för så pass stora framstår likheterna i tanke respektive handling.

3.1.2 Klingner och Eklund

I beskrivningen av Klingner så är Eklunds kontakter med Klingner explicit belagda, och då i sammanhanget av att inflytandet var på det praktiskt pastorala området snarare än mer teoretiskt teologiskt. Eklund var en förespråkare för en predikokonst som skulle utföras med ett modernt och personligt språk, och mycket i de övriga beskrivningarna om Klingner pekar på att han verkligen tog till sig dessa råd, om inte annat indirekt sett till den popularitet han fick hos många människor i stadsdelen. Språket är det som bär ut ordet, och utan ett folkligt tilltal i det han predikade hade hans budskap knappast nått fram. Någon språklig analys av predikningar ligger inte till grund för detta antagande, men det kan anses rimligt utifrån den sammantagna bilden av Klingner.

En annan del av Eklunds pastorala idéer som Klingner alldeles säkert tog till sig var det som gällde prästens roll att först och främst verka i sin geografiskt begränsade församling. Idén om att prästens uppgift var att sprida friskt blod och nytt liv i församlingen genom ett främjande av kultur, skolarbete och hjälp till behövande, kan man ta som en sammanfattning av Klingners dryga trettio år i Masthugget. Just det att han hade en så stark koppling till livet i stadsdelen pekar enligt min tolkning på att det som Eklund lärde ut starkt influerade Klingners kyrkosyn. Även om Klingner med tiden också utökade sin verksamhet att också att innefatta svenskar i utlandet så är ju lokalanknytningen en central del av den minnesbild av Klingner som förmedlas till eftervärlden.

3.1.3 Klingner och Björkquist

Vissa av Manfred Björkquists tankar om vad folkkyrkan borde vara som härstammar från det unga 1900-talet finns att känna igen i vad som beskrivs gällande Gottfrid Klingner och vad han praktiskt tillämpade i Masthuggets församling. Ett tydligt exempel är den högtidlighet som Klingner ville skänka till de kyrkliga handlingarna som utfördes i den fysiskt nedgångna stadsdelen med sina undermåliga gator och fallfärdiga hus. Lånekläder till vigslar och dop, för att skänka dem en lyster som annars skulle sakna, var ett mycket konkret exempel på Klingners strävan efter högtidlighet. Även i hans arbete med föreningen Vi unga fanns en önskan att skänka andakterna en större högtidlighet vilket Klingner gärna medgav genom att se till att en liten

kyrkklocka, ett altare och en präst närvarade på söndagsgudstjänsterna för ungdomarna när de vistades på föreningens sommarkoloni i Arendal.

Björkquists modell för folkkyrkan ses som en där kristendomen är en positiv kraft för människor i ett samhälle under stark förändring, och min tolkning av Klingners verk är att han hade en sådan målsättning för stadsdelen och människorna där. Han gjorde sitt yttersta för att hjälpa människorna att utbilda sig med konfirmation, även för överåriga, som ett led i att rusta människorna till att möta det samhälle som stod i snabb modernisering så att de skulle kunna leva upp till de krav som moderniseringen ställde. Klingner jobbade för att ge människor bättre möjligheter att försörja sig och bringa större välbefinnande till stadsdelen den vägen. Björkquists tankar leder bland annat till ungdomskurser, och detta reflekterade Klingner med sitt stora engagemang i barn- och ungdomsverksamheten i Masthugget. Tyngdpunkten i det sociala hjälparbete som Klingner stod bakom gäller ju barn och ungdomar. Satsningen på ungdomar är medveten för att Klingner är av övertygelsen att vägen till bestående förändring i stadsdel går genom satsningar på ungdomen så att de kan växa upp till goda och bidragande medborgare. Visionen av karaktärsfulla män med sunda kristna värderingar redo att möta det moderna samhället som Klingner har går väl överens med Björkquists syn på kyrkan som en positiv och konstruktiv kraft i förändringen.

Björkquist är av övertygelsen att varken kyrkan eller religionen kan ha någon framgång genom ett tvång, och där tolkar jag Klingners text om den nya kyrkan som att han har samma åsikt. När han säger att kyrkan står öppen för att vara en fristad betyder det för mig att han förstår att inte alla är i området runt är religiösa och respekterar det lugn som kan behövas för en stunds stilla bön. Klingner skriver därför att den som vill alltid är välkommen till templet, också i sina arbetskläder, och tvingar inte någon till kyrkan som inte vill dit. Just frivilligheten var en ny utmaning för kyrkan, och ingenstans ser man att Klingner beklagar sig över detta. Han påpekar till människor att de skall ta ansvar, och det betyder ju i förlängningen att det är deras fria vilja, men för dem som vill göra det valet så välkomnar han dem.

Man kan alltså se att flera exempel på att Björkquists folkkyrkoidéer går att känna igen i Klingners livsverk och att de två nog delar mycket av synsätt på kyrkan och vad den skall vara, och för vems skull kyrkan finns till. Om Björkquist hade någon direkt påverkan på Klingner är oklart, men åtminstone inte orimligt.

3.1.4 Klingners verk jämfört med Luthersk kyrkosyn

Den Lutherska kyrkosynen grundar sig mycket på att den verkliga kyrkan är osynlig för oss. Hierarkin, byggnaderna och bruket av sakramenten är det vi kan se men det är inte dessa som utgör själva kyrkan. Den verkliga kyrkan är osynlig och består av de som tror. Tron i sin tur skapas av att människor får ta till sig Ordet. När jag läser om Klingners gärningar i detta ljus så är det tydligt att Klingners spridande av ordet runt om på gårdarna i Masthugget, i arbetet med att döpa och viga människorna, är handlingar som uppfyller den lutherska kyrkosynen fullt ut. Att hierarkierna och rätt kläder inte skall få hindra människorna i Masthugget att bli en del av Guds rike verkar vara en stark övertygelse hos Klingner om man läser beskrivningarna som sträcker sig över hela hans prästgärning, inte minst exemplifierat av hur han under verksamheten i Skara ägnade största delen av veckan att ta sig runt till dem som inte hade möjlighet att besöka kyrkan för att de också skulle få ordet till sig. Genom alla år som han verkar i Masthugget så visar hans uthållighet att jobba för att människornas livssituation skulle bli bättre att han förmodligen trodde på den osynliga, verkliga kyrkan som närvarande i Masthugget. Efter hand så kom också synliga tecken på förbättringar, men konceptet med den osynliga kyrkan är en bra tankemodell för att förstå hur han kunde ha en sådan närmast övermänsklig uthållighet i sitt arbete. Det handlade aldrig för Klingner om några åttatimmars arbetsdagar. Både från beskrivningarna av arbetet i Skara stift och i Masthugget slås man av hur mycket som blev gjort, och vilken tid detta måste ha tagit i anspråk.

Luthers reformation var ett första viktigt steg för att realisera folkkyrkan och Klingner visar tydligt genom sin verksamhet att han fortsätter i en tydligt luthersk tradition när det kommer an på kyrkosynen, i det att han så ihärdigt jobbar för att sprida Ordet, det Ord som i Luthers och reformationens kyrkosyn är det blod som ger tron och därmed kyrkan sitt liv. Sprids inte ordet dör kyrkan och därmed tron. Genom att outtröttligt sprida Ordet, Guds Ord, vidare ute i stadsdelen så uppehöll han livet i kyrkan, och det var långt ifrån alltid som han fick positiv återkoppling när han gick runt på gårdarna och predikade, men trots detta fortsatte han att sprida ordet. Denna uthållighet visar på Klingner trodde på denna del av Luthers kyrkosyn.

Också dynamiken mellan lag och evangelium finns närvarande i Klingners verksamhet. Hans fasta handlag mot dem som inte skötte sig hade ändå alltid nära till förlåtelse och upprättelse, och den församlingsbo som gjorde rätt för sig var genast accepterad och möttes som en likvärdig

medmänniska av Klingner. Som det på många ställen vittnas om så var Klingner noga med lagen, men han hamnade inte i en retorik som bara innehöll förmaningar och fördömande, utan kärlek och förlåtelse fanns med i hans budskap för att balansera det han sa om lagen, liksom Luther uttryckte sig i sin syn på kyrkan och hur den skulle vara. Hans vision om hur karaktärsfasta män skulle vara, liksom hur de blivande husmödrarna skulle vara kan ses som hans lag, den dåtida tolkningen av Lagen i Masthuggets sammanhang. Även om han var tydlig och kompromisslös med vad han förväntade sig så hade han balansen från evangeliet för att det inte bara skulle bli en lång rad med förmaningar som ingen till slut lyssnar på. Han vet att människan har lätt till synd och förlåtelsen och nåden blir det som gör att människor kan göra äkta ändringar av hur de uppträder långsiktigt.

De heligas samfund var ett annat av begreppen inom den Lutherska kyrkosynen som verkar ha präglat Klingners syn på världen. Gemenskap mellan människorna som håller för de många provningar som livet i Masthugget bjöd på var ständigt återkommande i hans gärning. Detta blir ju mer aktuellt när moderniseringen kommer till Masthugget och samhället omdanas. När de gamla arbetena försvinner och de sociala strukturerna luckras upp så blir de heligas samfund, alltså gemenskapen runt kyrkan och evangeliet något som motverkar isolering och utanförskap. Exempel på hur detta sker i praktiken är genom de många besöken hos gamla och sjuka som många gånger annars skulle ha lämnats ensamma. Vidare noterar jag hur Klingner i dåliga ekonomiska tider med därtill hörande arbetslöshet, speciellt för unga, med hjälp av lärare och bidrag såg till att de unga som var arbetslösa fick gå på seminarier och bjöds på ett mål ordentlig mat. Förutom att det fungerade som social hjälp genom att förhindra svält så var det viktigaste att få ett sammanhang om dagarna. Lockelser till dryckenskap och olagligheter fanns det gott om i Masthugget och att därför kunna erbjuda ett meningsfullt alternativ fyller funktionen att ge en gemenskap som man mycket väl kan kalla de heligas samfund. Genom gemenskapen förmedlas givetvis också kunskap som också hjälper till att förhindra utanförskap också i framtiden. Ungdomsarbetet med Vi unga kan också ses som en illustration för arbetet med de heligas samfund. Ungdomarna skulle alltid visa respekt och ansvar för föreningen och förlängningen för att ingå i en gemenskap som gav meningsfull fritid som var bättre än att leva bland gatornas och grändernas olika lockelser. När Klingner flera gånger löser upp konflikter i lägenheter är det också ett exempel på hur gemenskapstanken kan fungera bättre än polismakt för att bringa bestående ordning till en konflikt.

Det allmänna prästadömet är ett koncept som Klingner klart uppmuntrar till. I församlingsblad uppmanar han alla församlingsbor att komma till templet om det inte kan få ro till att läsa bibel eller katekes i det överbefolkade hemmet. Ett av syftena med konfirmationsundervisningen som bedrevs kan förstås vara att ge människorna de rätta verktygen för att kunna agera inom det allmänna prästadömet. Klingner höll ju även undervisning för överåriga som hade missat den första undervisningen och det här var en andra chans att få de överåriga konfirmanderna i det allmänna prästadömet. Genom att fler kommer i kontakt med ordet så kan också fler sprida ordet, och i Luthers kyrkosyn är det inget annat som är viktigare för att ge den osynliga kyrkan sitt liv. När ordet predikas och tas emot av troende så får kyrkan nytt liv och när kyrkan får nytt liv så kan kyrkan växa. Klingner gör allt som står i hans makt för att så långt som det är möjligt utöka det allmänna prästadömet i Masthugget.

Den lutherska kallelsetanken anser jag var mycket närvarande i Klingners synsätt, och detta kan exemplifieras på flera sätt. Det stora antal pojkar som han fångade upp och hjälpte med skolgång, både ekonomiskt med också med undervisning och rådgivning, var hans sätt att pojkarna att uppfylla det kall som han kunde se hos pojkarna. Verkligheten var ju att även om en talang för studier fanns så satte den ekonomiska och sociala statusen många gånger hinder på vägen mot att uppfylla dessa kall. Klingner beskrivs som ganska kärv och krävande men han gjorde det mesta han kunde för att stötta dem som hade talang och som lade ner det nödvändiga arbetet. Så länge som ett arbete var lagligt så såg Klingner det som att det kallet var lika gott som något annat kall. De människor som Klingner träffade på som inte höll sig inom lagen ville han dock alltid ge chansen att bättra sig och göra sitt kall, och gjorde man det var man mött av Klingner som likvärdig. Vidare exempel på kallet och allas likhet inför Gud var att han höll kyrkan öppen för alla och uppmanade dem att gärna komma i sina arbetskläder, för gjorde man sitt kall var man god nog i Guds ögon. Hans eget hem stod också alltid öppet för församlingsborna om de önskade besöka honom och diskutera något problem.

När det gällde sitt eget kall så var han nog inte strängare mot någon annan än mot sig själv och hans dagar var långa och fyllda med hårt arbete. Utifrån en minnesbok kan man inte psykologisera analysen av vilka som var Klingners drivkrafter. Jag tror ändå att det är en mycket tänkbar gissning att Klingner drev av en stark kallelsetanke. Att det var hans kall i världen att göra Masthugget till en god plats att leva på för människorna där, och att göra det genom att uppmana människorna till att utveckla sig själva. Om man inte använder kallet som en förklaring

till Klingners drivkraft att jobba så hårt för människorna i Masthugget finns det inget annat som uppenbart skulle vara det som ger honom mening och kraft i sin vardag. Vi får minnas att vägen till att bli präst i Masthugget inte var någon asfalterad autostrada. Hans kall till att bli präst väcks någon gång under tonåren, och det ligger många års hårt arbete för att ta sig dit, och vad som slår mig som en närmast övermänsklig uthållighet. Han blir nekad inträde på prästseminarium, han får tjata sig till godkännande från sin far att gå på läroverket inklusive ett års förberedande studier utan tillräckligt med pengar till mat. På läroverket saknar han mycket av nödvändiga förkunskaper och är dessutom tvungen att lägga det mesta av den lediga tiden på att själv undervisa för att kunna betala hyran. När det kommer så långt så blir han kuggad på studentexamen. Alla dessa motgångar som han övervinner vittnar tydligt om att måste ha känt ett starkt kall som gjorde det möjligt för honom att gå vidare genom motgångar utan att misströsta. Livet i Masthugget tyder som sagt också på detta kall. Svartkrogarna låg tätt och med detta följde de problem som drickande skapade i form av trasiga familjer. Fattigdomen som finns från början blir ju också värre av alkoholens följder. Man får minnas att för alla framgångarna så måste det ha varit åtskilliga motgångar och tragiska familjeöden och mycket misär som han fick bevittna. Det beskrivs aldrig någonstans att han uttrycker förtvivlan över att inte räcka till men det stoppar honom aldrig. Han fortsätter i sitt kall ända fram till sin död.

3.1.5 Klingner och de sociala strukturerna

Majorna och Masthugget beskrivs också på den här tiden som något av en landsbygd som inte fullt ansågs vara en del av övriga Göteborg, och känslan var att andra spelregler gällde här jämfört med vad som var gångbart i övriga staden. Man kan se det som att ett utanförskap rådde för innevanarna här. Som nämnts tidigare var gatorna tillhåll för skumma typer av olika slag, och man rörde sig ogärna efter mörkrets inbrott i kvarteren som klättrade på berget runt Masthuggskyrkan. Det nämns på flera ställen i litteraturen att polisen inte gärna rörde sig området på grund av alla farliga element som höll till runt gatorna. Att här jobba för kyrkans räkning kan inte ha varit någon idealisk arbetsmiljö som vem som helst hade klarat sig i. Det beskrivs hur okynnesmakare många gånger störde Klingners predikningar ute på gårdarna runt om i Masthugget. Klingner lät sig aldrig bekommas utan avslutade sina gudstjänster innan han

sökte upp de som häcklat under gudstjänsten och förklarade att han inte tolererade ett sådant beteende. (Hawthorn 1936, 25)

Brink (1981) beskriver hur gemenskapen runt gårdarna i de slitna husen var något som gav trygghet och ett sammanhang som värderas högt, och som går lång väg för att kompensera för de enkla förhållandena, då arbete och fritid på ett annat sätt än idag hörde samman så väl geografiskt som socialt. Gårdarna verkar ha varit det nav runt vilket livet snurrade. Kyrkan både som organisation men också själva byggnaden var inte något som alla människor i Masthugget kände sig bekväma med, och den insikten verkar Klingner ha gjort. Han verkar också ha haft en stark övertygelse om att evangeliet skulle nå ut till alla, och hans handfasta metod blev helt enkelt att bege sig ut och predika i den miljö där människorna kände sig trygga, för att därmed bereda dem möjlighet att ta till sig evangeliet. Svalelaget nämner Brink (1981) som en enhet och garant för tryggheten så att Klingner flyttar ut sitt predikande hit till gårdarna runt nämnda svale framstår som en insiktsfull anpassning av kyrkan för att nå fler människor med evangeliet och att visa att kyrkan bryr om alla som lever i området. Masthuggets församling bryr sig om också de som på många sätt har låg status i samhället, och som av en eller annan anledning inte ville eller kunde besöka själva kyrkbyggnaden. Ända från jobbet som diakonipastor i Församlingshyddan, men fortfarande också när han var komminister och kyrkoherde i Masthuggskyrkan så agerade han för att sprida evangeliet till alla, och detta är väl en av de centrala idéerna i folkkyrkotanken, som av Klingner omsattes i praktisk teologi. Här kan vi ses Klingners verk runt om på gårdarna i Masthugget som en sen fortsättning av det jobb som Luther genom reformationen påbörjade 400 år tidigare, med att sprida evangeliets budskap om nåd och förlåtelse till alla människor, speciellt de mest utsatta.

När Klingners tidiga arbete i Masthugget beskrivs talas det om hur han vigde och döpte människor, och alltid var noga med att det skulle vara högtidligt och fest så ställs aldrig frågan varför Klingner ville ha det på detta viset, och en spekulering som kan göras nu i efterhand är om inte detta var det bidrag som Klingner kunde lämna till området i form av att höja upp dess status. Hur status bildas i en del av en stad, det som idag kallas gentrifiering, är en komplex process som en enskild aktör inte ensam råder över, men genom att gå ut till familjerna av låg status och övertyga dem om nyttan med att ingå i de familjeinstitutioner som övriga staden erkände, och genom att värna om att det fanns utrymme för fest och högtidlighet också här så gör Klingner en viktig insats enligt min analys.

I kritiken som förs fram mot kyrkan under 1900-talets början sägs det att kyrkan skulle vara ett hinder för modernisering. Klingners arbete som det beskrivs förefaller inte ha något hinder för moderniseringen av Masthugget, utan snarare något som underlättade för utvecklingen i en socialt utsatt stadsdel. Detta genom engagemang för barn och ungdomars utbildning, men också genom att övertyga människorna om att genomföra äktenskap och dop och därigenom ta bort vissa hinder för att de skulle accepteras av resterande samhället. Att försöka analysera alla de faktorer som påverkat utvecklingen av Masthugget under 1900-talets första hälft är ett jobb som faller utanför ramen för denna uppsats. Samhällsekonomin i stort gick förstås framåt oavsett händelserna i Masthugget, så därför kan man alltid hävda att kyrkans insatser inte var av någon större vikt. Jag vill dock hävda att genom ett stort engagemang för främst barn och ungdom och deras utbildning och fostran gjordes inte försumbara insatser för att utveckla området då utbildning är vägen uppåt på samhällsstegen. När en lokaltidning skriver om vårfesten 1914 för Vi unga är det första gången som de har sett välartade och uppfostrade pojkar i Masthugget. (Rosén 1936, 39). En förändring av allmänhetens fördomar om hur pojkar från en viss stadsdel är ligger djupt men är ett exempel på att ett målmedvetet och uthålligt arbete är det en sättet att åstadkomma en förändring. Den typen av förändringar som Klingner jobbar för blir inte bara kosmetiska och här implementeras hållbara värderingar i de människor som bor i området och de som kommer att bilda familjer i framtiden och ge sina värderingar vidare till sina barn.

Det beskrivs om Klingner att han verkligen förstod att skulle man göra en förändring i grunden av en stadsdel kunde man inte vara otålig och vänta sig omedelbara resultat. För människans natur är det svårt att utföra en ansträngande handling om man inte får en omedelbar belöning, och att tvingas vänta 25 år på belöningen är förstås ännu svårare. Det beskrivs att Klingner glädde sig åt de små framgångarna som ändå kom på vägen.

Det vore intressant att kunna svara på frågan om Masthugget hade utvecklats snabbare eller långsammare utan det arbete som Klingner lade ner för att göra Masthugget så drägligt som möjligt för dess innevånare. Det är troligt att de fostrande och utbildande insatserna som han gjorde bland människor i stadsdelen verkligen snabbade upp utvecklingen, en utveckling som hade skett i vilket fall. Det som vi kan säga med stor sannolikhet utifrån vad som sägs om hans begravning så berörde han väldigt många av människorna i Masthugget då minst 10000 människor beräknas ha varit ute för att ta ett sista farväl då Klingners kista passerade genom

gatorna i Masthugget på väg till begravningen i Masthuggskyrkan och vidare till hans sista viloplats på Västra kyrkogården.

3.2 Slutdiskussion

Klingners arbete i Masthugget och dess kyrka skedde alldeles klart i folkkyrkans anda och detta var inte något teoretiskt byggande utan en praktisk tillämpning av idéerna som Uppsala-teologerna tagit fram som modell för hur hela Svenska kyrkan borde verka. Masthugget genomgick en stor förändring under början på 1900-talet, och även om man aldrig kan kvantifiera det så är det rimligt att anta att Klingners och Svenska kyrkans arbete i området faktiskt ledde till förbättringar för många människor i området.

Mycket av det stoff som ingick i unglyrkorörelsen och de tidiga folkkyrkotankarna finns representerat i det som Klingner gör.

Folkkyrkotanken var från början teoretiska idéer som föddes i en tid då moderniseringen av samhället satte kyrkan under stort tryck i form av sjunkande gudstjänstbesökande, och medlemstapp till den framväxande frikyrkorörelsen. Under en tid trodde många att kyrkan inte skulle överleva, vilket visar sig vara för pessimistiskt, men att kyrkan har överlevt är ändå ett tecken på att man har lyckats tillräckligt bra med de förändringar som folkkyrkotanken bland annat ledde till.

Klingner var i sin verksamhet trogen till den kyrkosyn som Luther etablerade, men han var samtidigt beredd att ta influenser från folkkyrkorörelsen från början av 1900-talet.

Den kyrkosyn som Klingner tillämpade förefaller ha varit väl fungerande för Masthugget i den tid som han verkade där.

Den stora uppslutningen som var på hans begravning säger oss i varje fall att han var en omtyckt person, det är ett så gott betyg som man kan tänka sig, i brist på att det inte finns några säkra mått i övrigt på hur en livsgärning som Klingners kan bedömas.

3.3 Vidare forskning

Vidare forskning skulle kunna fråga sig om man kan se några trender för hur utvecklingen av exempelvis medelinkomst, brottsstatistik, barnadödlighet eller medelålder, eller andra tänkbara välfärdsindikatorer som används, var under de här åren och jämföra utvecklingen mot övriga Göteborg och hela riket, och på så sätt kunna påvisa ett möjligt samband mellan en möjligt förbättrad livskvalitet och det arbete som utfördes av Klingner och Svenska kyrkan i Masthugget.

4 Käll- och litteraturförteckning

- Aronson, T. 2008. *Den unge Manfred Björkquist. Hur en vision av kristendomens möte med kultur och samhälle växer fram*. Västerås: Uppsala universitet.
- Aurelius, C-A. 1995. *Hjärtpunkten*. Skellefteå: Artos.
- Borgenstierna, I. 1936. ”En barnens vän” i Wieselgren, E. *Gottfrid Klingner – en minnesbok*. Göteborg: Gumperts s. 27-31.
- Brink, L. 1981. *Masthugget Majorna*. Göteborg: Etnologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Fredenholt, A. 1936. ”En Amerikaresa” i Wieselgren, E. *Gottfrid Klingner – en minnesbok*. Göteborg: Gumperts s. 72-75.
- Fremling, J. O. 1936 ”Studieår och första prästgärning” i Wieselgren, E. *Gottfrid Klingner – en minnesbok*. Göteborg: Gumperts s. 18-23.
- Grane, L. 1967. *Confessio Augustana*. Stockholm: Diakonistyrelsens förlag.
- Hawthorn, A. 1936. ”Tiden i Församlingshyddan” i Wieselgren, E. *Gottfrid Klingner – en minnesbok*. Göteborg: Gumperts s. 25-26.
- Hegstad, H. 2009. *Den virkelige kirke*. Trondheim: Tapir.
- Hjort, K. A. 1936. ”D:r Klingner och Utlandssvenskarna” i Wieselgren, E. *Gottfrid Klingner – en minnesbok*. Göteborg: Gumperts s. 76-80.
- Hägglund, B. 1969. *Teologins historia*. (4 uppl.). Lund: Gleerups.
- Ideström, Jonas. 2012. *Folkkyrkotanken – innehåll och utmaningar. En översikt av studier under 2000-talet*. Uppsala: Svenska kyrkans forskningsenhet.
- Johansson, K. L. 1936. ”Hela Masthugget följde sin herde till graven” i Wieselgren, E. *Gottfrid Klingner – en minnesbok*. Göteborg: Gumperts s. 98-108.
- Johansson, R. 1936. ”Kyrkoherden och kyrkorådet” i Wieselgren, E. *Gottfrid Klingner – en minnesbok*. Göteborg: Gumperts s. 68-71.
- Klingner, C. G. 1914. Text om den nya kyrkan. Göteborg: Masthuggskyrkans församlingsblad november 1914.
- Klingner, C. G. 1915a. ”Jesus inför nöden i världen” Göteborg: Masthuggskyrkans församlingsblad mars 1915.

- Klingner, C. G. 1915b. "Till mina nattvardsbarns föräldrar" Göteborg: Masthuggskyrkans församlingsblad mars 1915.
- Landgren, K. G. 2013. *Folkkyrka och mission i en luthersk kontext*. Oslo: Det teologiske menighetsfakultet.
- Malmeström, E. 1949. "Johan Alfred Eklund" <http://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/16851>, *Svenskt biografiskt lexikon hämtad den 14 november 2013*.
- Modalsli, Ole och Leif-Gunnar Engedal. 1980. *Evangelisk tro*. Drammen: Luther forlag.
- Rosén, A. 1936. "De nödställdas och fattigas vän" i Wieselgren, E. *Gottfrid Klingner – en minnesbok*. Göteborg: Gumperts s. 57-67.
- Thidevall, S. 2000. *Folkkyrkan, vision och verklighet* Uppsala: Uppsala universitet.
- Thidevall, S. 2003. *När kartan inte längre stämmer*. Uppsala: Uppsala universitet. Diakonivetenskapliga institutets skriftserie nr 5/2003.
- Traung, O. 1936. "Björnfår bland unga sjömän" i Wieselgren, E. *Gottfrid Klingner – en minnesbok*. Göteborg: Gumperts s. 53-56.
- Vängby, S. 1936. "Klingner och hans pojkar" i Wieselgren, E. *Gottfrid Klingner – en minnesbok*. Göteborg: Gumperts s. 32-52.
- Wieselgren, E. 1936. *Gottfrid Klingner – en minnesbok*. Göteborg: Gumperts.
- Öberg, I. 1991. *Luther och världsmissionen*. Åbo: Lunde förlag och Efs-förlaget.
- Öman, A. 1936. "Hemmet och skoltiden" i Wieselgren, E. *Gottfrid Klingner – en minnesbok*. Göteborg: Gumperts s. 9-17.